

**МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ ЭШИТИШИДА НУҚСОНИ
БЎЛГАН БОЛАЛАР ТАЪЛИМИДА ОИЛА БИЛАН ҲАМКОРЛИК
ТАДБИРЛАРИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ**

*Хамидова Муборак Убайдуллаевна
Низомий номидаги ТДПУ
«Сурдопедагогика ва инклюзив таълим» кафедраси доценти*

**ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕМЕЙНОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ
СЛУХА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

*Хамидова Муборак Убайдуллаевна
ТГПУ имени Низами
доцент кафедры «Сурдопедагогика и инклюзивное образование»*

**ORGANIZATION OF ACTIVITIES OF FAMILY COOPERATION IN
THE EDUCATION OF CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT OF
PRESCHOOL AGE**

*Khamidova Muborak Ubaidullaevna
TSPU named after Nizami
Associate Professor of the Department of Deaf Pedagogy and Inclusive
Education*

Аннотация. Республикамизда мактабгача таълим тизимида таълим сифатини янги босқичга олиб чиқиши, мутахассисларнинг касбий тайёргарлиги ва маҳоратини ошириб боришнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиши, мактабгача таълим-тарбия жараёнларини илмий асосланган ёндашувлар асосида такомиллаштириши масаласи устувор вазифа сифатида қаралмоқда. Мақолада эшитишида муаммоси бўлган болаларни оила билан ҳамкорликда самарали тарбиялаш тизимига бўлган замонавий ёндашувлар ёритилган.

Калит сўзлар. Эшитишида нуқсонли бўлган бола, мактабгача таълим ташкилоти, самарали тизим, коррекцион ёндашув, коррекцион-педагогик жараёнга жалб этиши технологиялари, когнитив, креатив босқич.

Аннотация. В нашей республике рассматривается вопрос вывода на новый уровень качества образования в системе дошкольного образования, внедрения усовершенствованной системы повышения профессиональной подготовки и квалификации специалистов, совершенствования процессов дошкольного образования на основе научно-обоснованных подходов. В статье описаны современные подходы к системе эффективного воспитания детей с нарушениями слуха во взаимодействии с семьей.

Ключевые слова. Ребенок с нарушениями слуха, дошкольная образовательная организация, эффективная система, коррекционный подход, технологии вовлечения в коррекционно-педагогический процесс, познавательный, креативный этап.

Annotation. In our republic, the issue of bringing the quality of education to a new level in the preschool education system, introducing an improved system of improving the professional training and skills of specialists, and improving preschool education processes based on scientifically based approaches is considered as a priority task.

The article describes modern approaches to the system of effective upbringing of children with hearing problems in cooperation with the family.

Keywords. Child with hearing impairments, preschool educational organization, effective system, correctional approach, technologies for involvement in the correctional and pedagogical process, cognitive, creative stage.

Кириш. Бугунги кунда халқаро миқёсида қабул қилинаётган қатор ҳуқуқий ҳужжатларда жисмоний ва психик ривожланишида нуқсони бўлган болаларни жамиятимизнинг тенг ҳуқуқли аъзолари сафига уйғунлаштиришга ёрдам бериш, муносиб таълимни изчил амалга ошириш, кенг қамровли тадбирларни кенгайтириш долзарб вазифа этиб белгиланган.

Республикамизда болаларнинг ижтимоийлашуви имкониятларини таъминлаш, уларни ҳар томонлама ривожлантириш ва мактабга тайёрлаш сифати тубдан яхшиланмоқда: ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлари ишлаб чиқилди, мактабгача таълим ташкилотларининг давлат ва нодавлат тармоғи кенгайтирилди, моддий-техника негизи мустаҳкамланди. «Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган Тараққиёт стратегияси»да: «Мактабгача таълим тизимида таълим сифатини янги босқичга олиб чиқиш, боғча ходимларининг профессионал тайёргарлиги ва маҳоратини ошириб боришнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш, мактабгача таълим-тарбия жараёнларини илмий асосланган ёндашувлар асосида такомиллаштириш» масаласи устувор этиб белгиланиши замонавий инновацион педагогик технологиялар, таълим ва тарбиянинг самарали шакллари ҳамда усуллари асосида эшитишида нуқсони бўлган болаларнинг бошланғич таълимга муваффақиятли тайёрлаш учун замин яратди.

Адабиётлар таҳлили. Маълумки, шахснинг қадрияти унинг жамиятдаги тутган ўрни билан белгиланиб, кўп жиҳатдан унинг тарбиясига боғлиқ бўлади. Жамиятда тарбия фақат ота-онанинг шахсий ишигина бўлиб қолмасдан, балки уларнинг ижтимоий бурчи саналади. Шу боис ихтисослаштирилган таълим ташкилотларида амалга ошириладиган комплекс ишлар тизимида реабилитация тадбирларининг асосий ижрочиси бўлган оилага алоҳида эътибор қаратилади. Болага оилада яхши тарбия бериш бола ҳаётининг дастлабки даврларидан бошлаб, ота-она олдида турган асосий мақсад ва вазифа бўлиб, оила муҳити болага таъсир кўрсатади, уни атрофдаги ҳаётга мослайди. Шу сабабли, ота-она фарзандларининг биринчи педагоглари ҳисобланади. Оиланинг бола тарбиясига муносабати, таъсири мақсадга мувофиқ шароитлар яратилганда янада самаралироқ бўлади.

Ўзбек халқининг буюк мутафаккирлари Муҳаммад Хоразмий, Абу Али Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий, Аҳмад Дониш, Фурқат, Абдулла Авлоний ўз асарларида оиланинг фарзанд тарбияси ҳақида дурдона фикрларини қолдирганлар. Хусусан, улар оилавий муносабатларнинг фарзанд тарбиясига таъсири, уни вояга етказишда катталарнинг самимийлик, тўғрисиўзлик, покизалик, ҳалоллик, олийжаноблик, меҳри-оқибатлилик хислатларининг тутган ўрни, уларни сингдириш йўли ва воситаларини ёритиб берганлар [11].

Замонавий педагогиканинг ривожига салмоқли ҳисса қўшган О.Мусурмонова кўриб ўтилатган масаланинг долзарблигига алоҳида аҳамият қаратган ҳолда, болага ниҳол каби парвариш зарурлигини, педагогик ғоянинг туб моҳияти оила тарбиясини тўғри йўлга қўйиш, мустаҳкамлаш ва янада чуқурлаштириш билан

боғлиқлигини таъкидлаб, қуйидагича хулосалайди: «Оила тарбиясида ҳикмат (фалсафий-педагогик йўналишлар) кўп» [11].

Қар болани оилада эрта тарбиялаш, ижтимоий ҳаётда муносиб ўрин эгаллайдиган муҳим омил – нутқини эрта ривожлантиришнинг зарурлиги ҳақида илғор педагоглар томонидан XVIII-XIX асрларданок эътибор қаратилиши аста-секин болаларни илк ёшданок ижтимоий тарбиялаш, қар болани оилада эрта тарбиялаш зарурати ҳақидаги ғояларнинг қуртак очишига туртки бўлди. Хусусан, В.И.Флери қар боланинг ривожланиши ва шахсининг шаклланишида ҳаётининг биринчи йиллари муҳим эканини, энг муҳим омиллардан бири сифатида болага яқинлари, аввало, онаси томонидан эътибор ва муҳаббатни тилга олиб, айнан она боланинг биринчи педагоги бўлиши, боласи учун жуда кўп нарсага қодирлигини эътироф этади [14].

Замонавий сурдопедагогика соҳасида олиб борилган кўплаб тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, ривожланишида нуқсон бўлган болаларнинг ҳар томонлама ривожланишига мавжуд нуқсон ва ривожланишнинг ўзига хосликларини эътиборга олган ҳолда бола таълими учун адекват шароитлар яратилгандагина эришиш мумкинлиги исботланди [4; 6; 7; 14; 18]. Олимлар эшитишида муаммоси бўлган болаларнинг ижтимоий ҳаётда ўз ўрнини топишларининг муҳим омилли – нутқни ривожлантириш ишларининг самарадорлиги бевосита тарбияланувчининг оила аъзолари, хусусан, ота-оналарнинг фарзандлари билан мунтазам равишда шуғулланишларига боғлиқлигини алоҳида қайд этадилар. Жумладан, Б.Д.Корсунская юқори муваффақиятлар махсус муассасаларда ташкил этилган нутқий муҳит орқалигина эмас, балки бевосита ота-оналар ва атрофдагиларнинг иштироки ёрдамида таъминланишини уқтирса, Р.М.Боскис: «Нутққа ўргатиш ишларини ўқитувчи ота-оналар билан ҳамкорликда амалга ошириши лозим», - дея таъкидлайди [8; 4]

Б.Д.Корсунская қар болаларни мактабгача тарбия муассасасига келгунига қадар ва у ерда ўқитиш даврида тарбиялаш ва ўқитиш бўйича қатор фойдали маслаҳат ва тавсияларни келтиради. Олима қар боланинг нутқини шакллантириш учун турли фаолиятга ўргатишнинг ролини кўрсатгани ҳолда, ота-оналарга болани оилада тарбиялаш учун зарур қўлланмалар намуналарини келтиради. Хусусан, муаллиф нутқ ўстириш: сўз маънолари устида ишлаш ва луғат бойлигини орттириш, сўзлашув ва тавсифий-баён қилиш нутқини ривожлантириш, мулоқот воситаси ва ақлий ҳамда маънавий ривожланишга кўмаклашадиган, ўқишга эрта ўргатиш усули сифатида дактил нутққа ўргатиш, оғзаки нутқни шакллантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратади. Олима нутқ ўстириш бўйича ишларда ота-оналарга оғзаки ва ёзма нутқ билан бир қаторда дактилологиядан ҳам кенг фойдаланишни тавсия қилади [8].

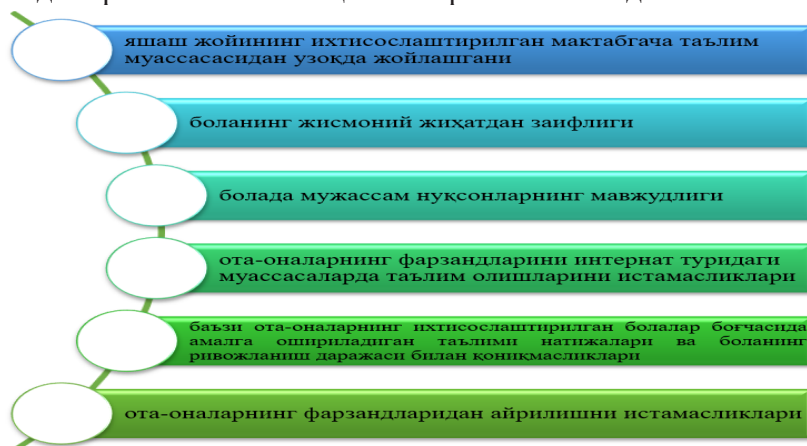
Н.Д.Шматко, Т.В. Пелимская изланишлари натижасида педагогик жараёнда ота-оналарнинг фаол иштироки нутқнинг самарали ривожланишига эришиш мумкинлигини исботлади. Улар олиб борган изланишларида сурдопедагогларнинг ота-оналарни бола билан шуғулланишда лозим бўлган иш усулларига ўргатиш мавзусидаги машғулотлар натижасида эшитиши имконияти турлича бўлган болалар нутқий ривожланишларида ўсиш кузатилди [19].

Э.И.Леонгард, Е.Г.Самсонова томонидан ўтказилган тадқиқот уй шароитида камол топаётган фарзандларнинг ота-оналарига кўмак бериш муаммоларига қаратилиб, коррекцион-педагогик ишларни ташкил этишга доир йўл ва воситаларни ёритиб беришга бағишланди [9].

Е.М. Мастюкова, А.Г.Московкина ва Е.Ф.Рау ота-оналарга фарзандларига

эшитиш муаммоси ташхиси қўйилиши биланоқ, имкон қадар тезроқ атрофидаги кишилар нутқини унинг учун янги: кўриш, эшитиш-кўриш, кўриш-вибрацияли каналлар орқали идрок этиш имконини тақдим этувчи муҳит ташкил этилиши лозимлигини уқдирадилар [10; 14].

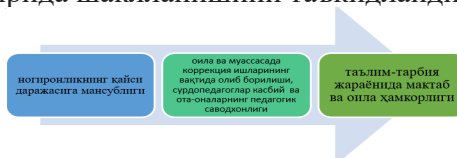
Л.А.Головчиц [7] ота-оналарнинг эшитишида муаммоси бўлган фарзандини уй шароитида тарбиялашга боғлиқ омилларни белгилайди:

Ўзбек сурдопедагог-олимлари томонидан олиб борилган тадқиқотлар ихтисослаштирилган таълим муассасаларида ўқитиш тизимини илмий асослаб беришга қаратилган. Мактаб ёшидаги болаларни тадқиқот объекти сифатида танлаб олган олималардан У.Ю.Файзиева ва Ф.У.Қодирова коррекция ишларининг ташкил этилиши ва бу даврда ота-оналарнинг фаол иштироки муҳим омил эканлигини, шу боис фарзанднинг мактабда муваффақиятли таълим олишига мактабгача ёш даврида замин яратилиши лозим эканлигини қайд этадилар. У.Файзиева: «Ота-оналар имкон топган ҳолда уйда алоҳида шароит яратиб, эшитмайдиган фарзандлари билан ўзлари шуғулланишлари, бунинг учун улар сурдопедагог мутахассис билан ҳамкорликда иш олиб боришлари лозим», - деган фикрларни келтирса [15], Ф.У.Қодирова кар ўқувчиларга ўз фикрини эркин ифодалашни ўргатиш ота-оналарнинг фарзандлари таълим-тарбияси олдидаги масъулияти экани ва бу таълим жараёнида муҳим омиллардан ҳисобланишини таъкидлайди [21].

Д.А.Назарова мактабгача ёшидаги заиф эшитувчи болаларни тадқиқот объекти сифатида танлаб олиб, изланишлари давомида ота-оналар билан ишлашнинг турлича шаклларида: маслаҳат-консултациялар (педагогларнинг гуруҳ ва яқка тартибдаги маслаҳатлари), аноним мулоқот, маърифий (тренинг, маъруза, давра суҳбатлари, мавзуга оид муҳокамалар) ва амалий тадбирлардан (очиқ машғулотлар, байрам тадбирлари, болалар билан ҳамкорликдаги фаолият) фойдаланган ҳолда иш олиб борди. Коррекцион-ривожлантириш жараёнида асосий эътибор уй шароитида болалар билан олиб борилиши лозим бўлган иш тизимининг ёритиб берилишига қаратилди [12].

Г.М.Салихова оилада кар ва заиф эшитувчи болалар ва ўсмирларни уларни ижтимоий ҳаётга мослашишга йўналтирилган жараёнда мулоқот кўникмалари куйидаги омиллар таъсирида шаклланишини таъкидлайди:

Тадқиқот методологияси. Тадқиқотимизнинг методологик асосини Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Республика Президенти Ш.М.Мирзиёев асарлари, ҳукуматимиз томонидан олиб борилаётган таълим-тарбия ва оила масалаларига бағишланган давлат сиёсати, «Таълим тўғрисида»ги, «Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисида»ги, «Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида»ги қонунлар, Шарқ мутафаккирлари ҳамда хориж, мамлакатимиз дефектолог-олимларининг бола, унинг умумий ҳамда оиладаги тарбиясига оид педагогик қарашлари ташкил этди.

Тадқиқотда назарий, эмпирик ва статистик методлардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Ўрганилган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар, илмий тадқиқотлар, назарий ва амалий манбалар ҳамда мавжуд амалиёт таҳлилларидан келиб чиққан ҳолда мактабгача ёшдаги эшитишида нуқсони бўлган болалар оиласини коррекцион-педагогик ёрдамга жалб этишга қаратилган кенг қамровли тадбирлар ва ўзига хос коррекцион таъсирни таъминловчи методикани ишлаб чиқиш зарурати аниқланди.

Мактабгача ёшдаги эшитишида нуқсони бўлган болалар оиласини коррекцион-педагогик ёрдамга жалб этиш технологияларини жорий этиш куйидаги босқичлар:

Технологиянинг мотивацион-қадриятли босқичи ўзида: билишга доир ва касбий мотивацияни ўзаро уйғунлаштиришдаги барқарор ички эҳтиёжнинг мавжудлиги; самарали фаолиятга интилиш; касбий фаолиятга доир жараёнларда фаол иштирок этиш иштиёқи; ўзини ўзи намоён этиш эҳтиёжи каби жиҳатларни акс эттирди.

Технологиянинг когнитив босқичида сурдопедагогларда эшитишида нуқсони бўлган болалар оиласини коррекцион-педагогик ёрдамга жалб этиш фаолиятининг ўзига хослиги, муаммоли вазиятларда қарор қабул қилиш тезлиги, ақлий ҳаракатларнинг тизимлилиги, ҳамкорлик жараёнида муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, қарорларни умумлаштириш қобилиятининг юқори маҳсулдорлигига эришишга қаратилган давра суҳбатлари олиб борилди.

Фаолиятга йўналтирилган босқич ўз ичига ижодий вазифаларни ҳал этишнинг гностик (билишга доир), лойиҳалаштиришга доир, коммуникатив ва ташкилотчилик унсурларини қамраб олди. Фаолиятга йўналтирилган компонент бўлажак сурдопедагогнинг касбий ижодкорлик даражасини, уни янада ривожлантириш йўллари белгилаш, аниқлаш имконини берди.

Технологиянинг креатив босқичи ўқув, тарбиявий, тадқиқотчилик фаолиятларига талабаларнинг ижодий ёндашувини кўзда тутиб, ижодий фикрлаш, ижодий ўқув, тарбиявий, тадқиқотчилик фаолиятига қобилиятлилиқ, янгилик яратишга интилувчанлик, педагогик вазифаларни оқилона ҳал этиш, ўз фаолиятини мустақил лойиҳалай олиш, касбий ижодий вазифаларни ҳал этиш имконини берувчи фикрий вазиятларни шакллантириш каби сифатларнинг ривожланганлигига қаратилган шаклларда ўз аксини топди.

Шу билан бирга, ўзаро ҳамкорликнинг ушбу жиҳатида ота-оналар ва

мактабгача таълим ташкилоти ўртасидаги ҳамкорликнинг умумий қоидалари, ҳуқуқ ва мажбуриятлари, мазкур фаолиятни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари тавсифидан иборат «Ўзаро ҳамкорлик тўғрисидаги қоида»га мос тартибга солиниб, вазифалари сифатида қуйидагилар белгиланди:

Хулоса. Ота-оналарга педагогик ёрдам кўрсатишда оилаларда мавжуд бўлган қуйидаги фарқли жиҳатларга эътибор бериш лозим:

болаларда эшитиш нуқсонининг содир бўлиш вақти, даражаси;

ота-оналарнинг педагоглар билан фарзандлари тарбияси борасида самарали ҳамкорлигини ташкил этишга тайёрлик даражаси;

оилавий вазиятларнинг хусусиятлари;

эшитиш нуқсонини бартараф этишда ота-оналарда кузатиладиган индивидуал қийинчиликлар.

Ривожланишида муаммолари бўлган болаларга психологик-педагогик ёрдам: даволовчи, соғломлаштириш, коррекцион-ривожлантириш, ижтимоий хизматлар, болалар шифохонаси, ихтисослаштирилган МТТларда маслаҳат ва диагностика шаҳобчалари, психологик марказларнинг ташкил этилиши ва жараён субъектларининг сенергияси долзарб саналади. Бундай ёндашув эшитишида нуқсони бўлган фарзандларнинг барча тенгдошлари каби бекаму-кўст камол топишига самарали таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги 4947-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312-сон «Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 30 сентябрдаги ПҚ-3955-сон «Мактабгача таълим тизимини бошқаришни такомиллаштириш чоратadbирлари тўғрисида»ги Қарори.

Боскис Р.М. Глухие и слабослышащие дети. – М.: Владос, 2001 – 316 с.

Винарская Е.Н. Раннее речевое развитие ребенка и проблемы дефектологии. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.

Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. - М.: Просвещение, 2005. –527 с.

Головчиц Л.А. Расширение словарного запаса слабослышащих дошкольников. – М.: НИИД АПН, 1989. – 56 с.

Корсунская Б.Д. Воспитание глухого дошкольника в семье. – М.: Просвещение, 1970. – 192 с.

Леонгард Э.И., Самсонова Е.Г. Развитие речи детей с нарушенным слухом в семье. – М.: Просвещение, 1991. – 319 с.

Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Они ждут нашей помощи. М.: 1991. - 153с.

Мунавваров А.К. Оила педагогикаси.– Тошкент: Ўқитувчи, 1999.–112 б.

Назарова Д. Фарзандингиз эшитмаси...// *Vola va zamon.* – Тошкент, 2008. – № 2. – Б.35-40.

Отавалиева Ў. Бола тарбиясида боғча ва оила ҳамкорлиги. – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. – 52 б.

Рау Е.Ф. О воспитании глухонемого ребенка дошкольного возраста в семье. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1954. – 27 с.

Файзилова У.Ю. Заиф эшитувчиларни саводга тайёрлаш ва савод ўргатиш.: Пед. фан. номз. дис. ... автореф. – Тошкент: ТДПИ. 1994. – 18 б.

Файзилова У. Мактабгача ёшдаги эшитишида муаммоси бўлган болалар таълими. – Тошкент: Илм зиё, 2006. – 74 б.

Шеврыгин Б.В. Комплексная реабилитация детей с нарушением слуха. Методические рекомендации. —М.: - Санкт -Петербург. 2001. - 341с.

Шипицына Л.М. Ребенок с нарушенным слухом в семье и в обществе. - Санкт-Петербург : Речь, 2009. - 201,

Шматко Н.Д., Пельмская Т.В. Если малыш не слышит.– М.: Просвещение, 2003. – 255 с.

Шомахмудова Р. Фарзандингизга ўзингиз ёрдам бера оласиз // *Vola va zamon.*– Тошкент, 2006. – № 1. – Б. 45.

Қодирова Ф.У. Бошланғич синф қар ва заиф эшитувчи ўқувчилар нутқини шакллантириш.: Пед. фан. номз. дис. автореф...– Тошкент:ТДПУ. 2006. – 20 б.